

COG344 COĞRAFYA TARİHİ VE FELSEFESİ

DOÇ. DR. NURİ YAVAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ, DTCF, COĞRAFYA BÖLÜMÜ

İçerik: Çağdaş Dönemde Coğrafya: Paradigma, Teori ve Yöntem

- ▶ Çağdaş Coğrafya Dönemine Giriş (1953 - günümüz):
- ▶ Bilim Felsefesinin Bazı Temel Kavramları
- ▶ Paradigma
 - ▶ Paradigmanın Bileşenleri: Ontoloji, epistemoloji ve metodoloji
 - ▶ Kuhn'un paradigma modeli
 - ▶ Üç tür paradigmatik yaklaşım/bilim
- ▶ Teori
 - ▶ Teorinin doğası ve önemi
 - ▶ Teorinin özellikleri ve işlevi
- ▶ Yöntem
 - ▶ Tümevarım vs tümdengelim
 - ▶ Popper'in Eleştirel akılcılık ve yanlışlama prensibi
 - ▶ Nomotetik vs İdiografik

Çağdaş Coğrafya Dönemine Giriş: 1953 - günümüz

- ▶ Çağdaş coğrafya, Amerikalı coğrafyacı Schaefer'in 1953 yılında yazdığı idiografik bölgesel coğrafya anlayışının terkedilerek coğrafyanın nomotetik gerçek bir bilim haline gelmesi yönünde yaptığı çağrı ile başlayan pozitivist kantitatif coğrafya dönemi ile başlayıp günümüze dek olan dönem kapsar.
- ▶ 60 yıllık bir geçmişe sahip olan çağdaş coğrafyayı modern coğrafyadan ayıran en önemli özellik, disiplinin 1950'lerden itibaren gelişiminde kendisini gösteren gelenek ve yaklaşımların, eşit olmayan derecelerde olsa da, halen kullanılıyor olmasıdır.
- ▶ Bu bakımdan, modern coğrafya dönemindeki gelenek ve yaklaşımlar ya terk edilmiş ya da çağdaş versiyonlarına dönüşmüştür.
- ▶ II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan kantitatif devrimle kabuk değiştirmeye başlayan ve çağdaş döneme giren coğrafya, 1950-60'larda *pozitivist*, 1970'lerden itibaren ise *post-pozitivist* yaklaşımların (Hümanist, Marksist, Feminist, Postmodernist, Postyapısalcı) etkisi altında kalmıştır.

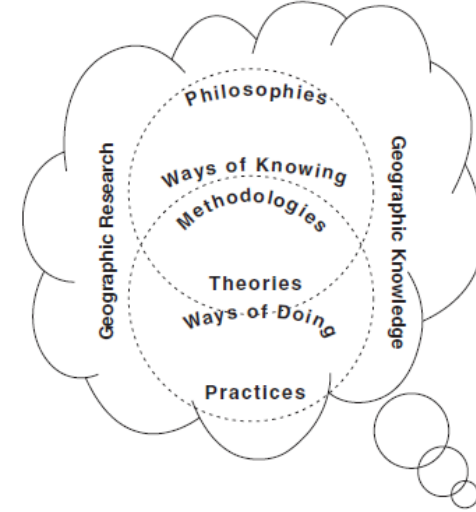
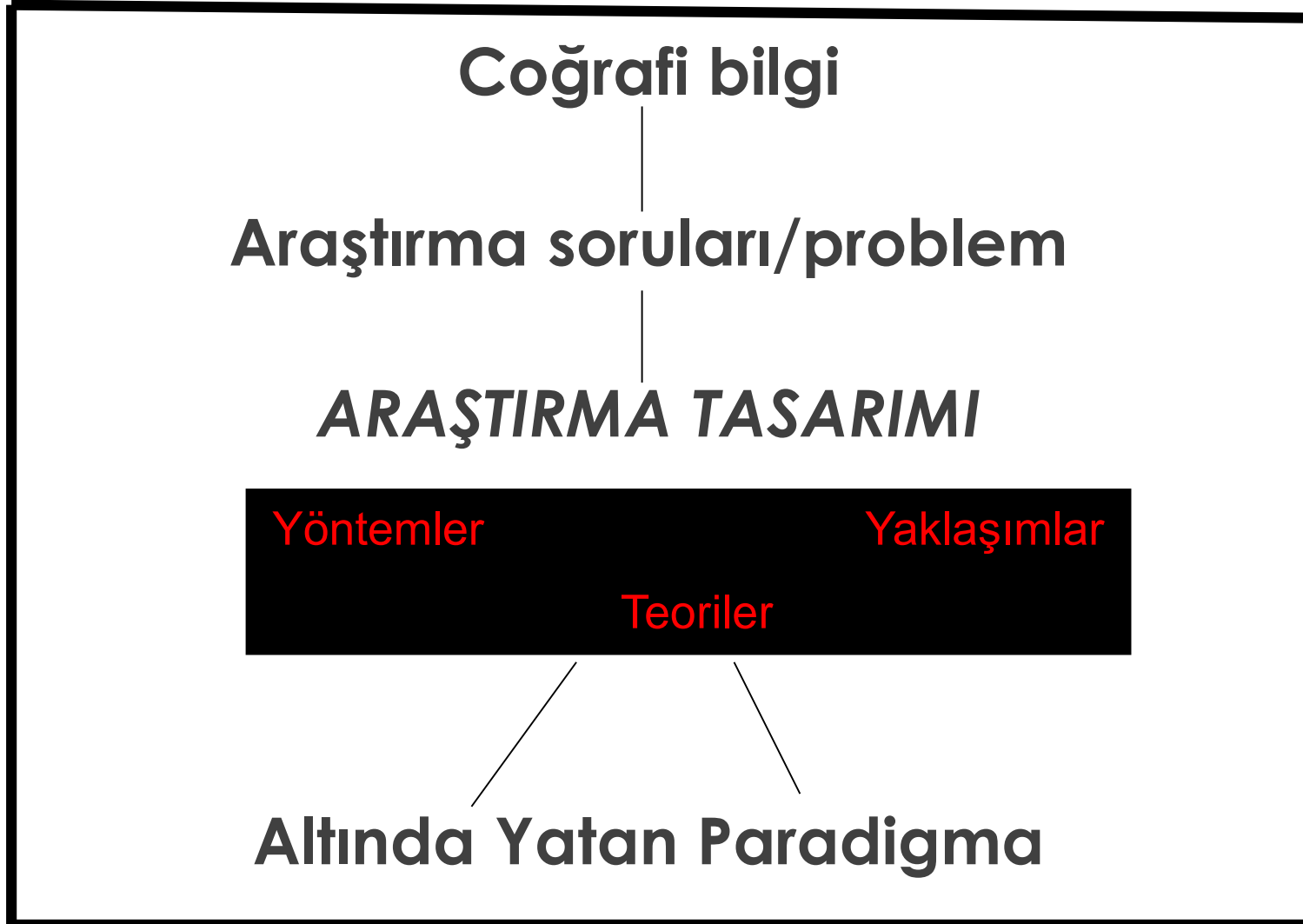
- ▶ Modern dönemdekinin tersine, çoğunlukla Anglo-Amerikan okullarından doğan bu yaklaşımlar disiplinin beşeri coğrafya özelinde çok paradigmatlı bir sosyal bilim kimliği, fiziki coğrafya özelinde ise analitik bir doğa bilimi kimliği kazanmasına neden olmuştur.
- ▶ Çağdaş dönemde coğrafya bilimine gelişimine en büyük katkı, hiç kuşkusuz Amerikanlı ve İngiliz coğrafyacılarından (Hagerstrand, Christaller, Bunge, Haggett, Harvey, Cox, Relph, Tuan, Massey, Cosgrove, Dicken, Soja, Scott, Storper, Gregory, Barnes, Taylor ve Thrift) gelmiştir.
- ▶ Bu bakımdan, modern coğrafyayı domine eden Alman ve Fransız kaynaklık Kıta Avrupası hakimiyeti, çağdaş dönemde yerini Anglo-Amerikan coğrafyasına bırakmıştır.

Paradigma-Coğrafi Araştırma/Bilgi ilişkisi

- ▶ Her araştırma açık veya gizli bir felsefi pozisyona sahiptir.
- ▶ *Bu her araştırmacı gibi **coğrafyacı** içinde kaçınılmaz bir ilkedir.*
- ▶ Her türlü coğrafi araştırma esasında;
 - ▶ bir **ontolojik** (varlık hakkındaki varsayımlar/kabuller, ne bilinebilir) kabule
 - ▶ Bir **epistemolojik** (bilginin doğası, kaynağı, nelerin bilinip-bilinemeyeceği, bilinen şeylerin nasıl bilinebileceği) temele
 - ▶ ve bununla ilişkili bir **metodolojiye** (bilgi elde etme sürecinde izlenen tüm yol, süreç ve işlemler) dayanmaktadır.
- ▶ Araştırmacılar bazen bilinçli, bazen de bilinçsizce çalışmalarının tasarımı, yürütülmesi ve sonuçlandırılması esnasında önceden benimsediği bir yaklaşım, bakış açısı veya paradigmaya göre çalışmalarını yaparlar.

Paradigma, araştırma tasarımı ve coğrafi bilgi arasındaki ilişki

6

Epistemology and Ontology

Paradigms

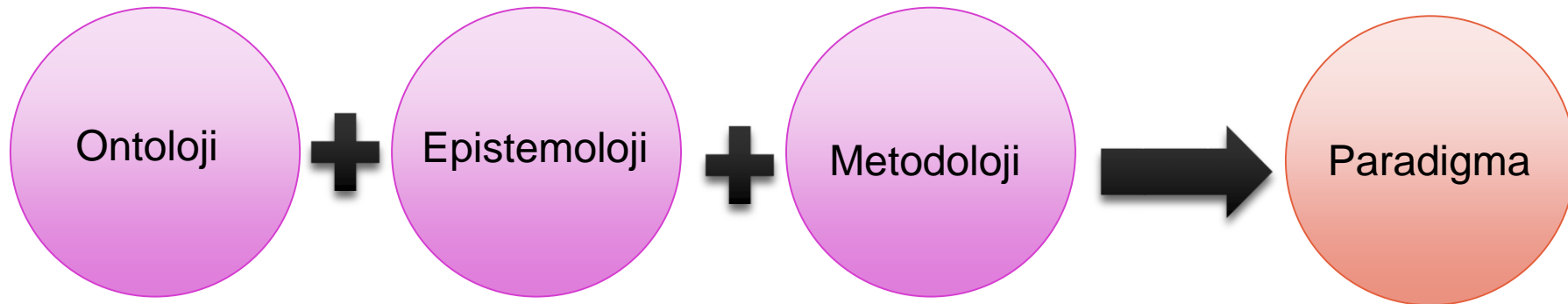
Research Methodology

Research Methods

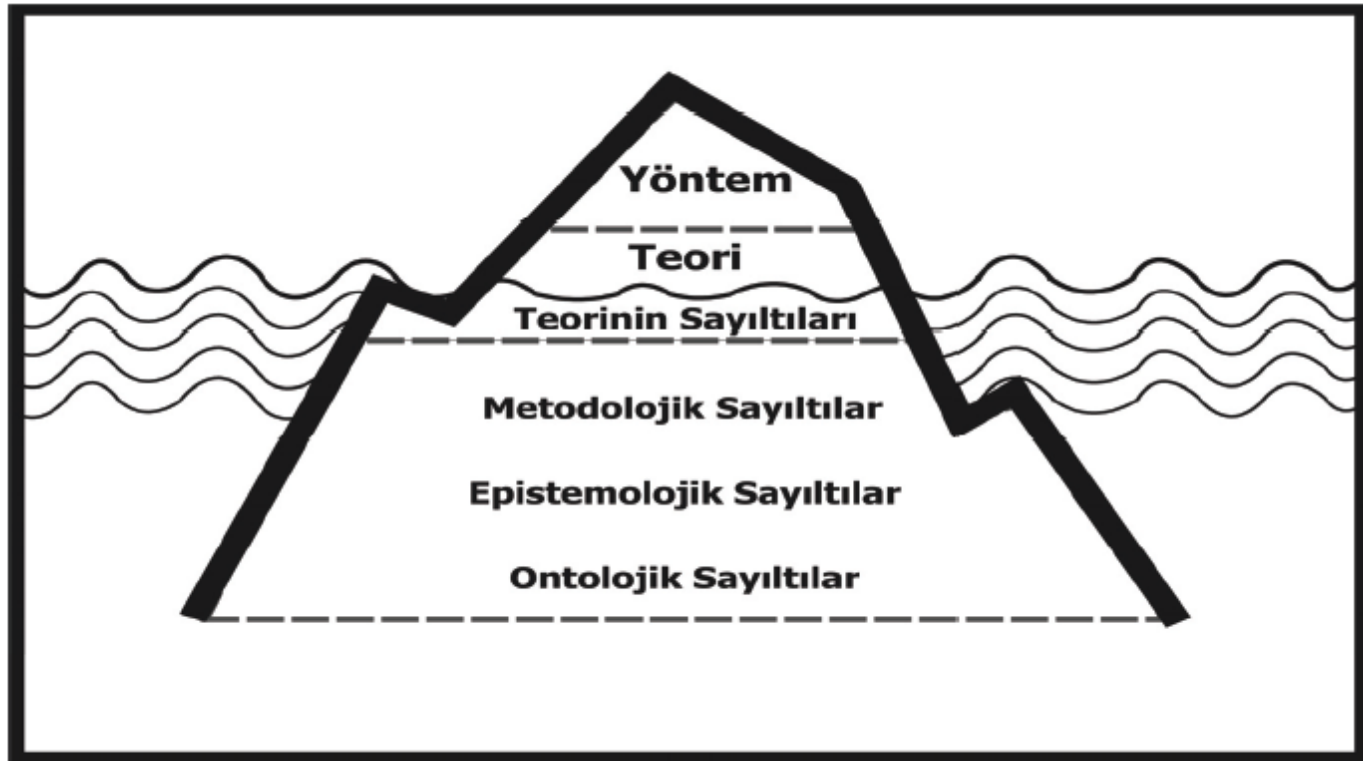
Bilim Felsefesinin Bazı Temel Kavramları

- ▶ **Ontoloji (varlık bilim/teorisi)**: Dünyayı ve onun bir parçasını anlayabilmenin yolunu, o alanda ne tür şeylerin varolduğu ya da varolabileceği, onların varoluş koşulları ve bağımlılık ilişkileri hakkında açık ve örtük bir takım varsayımlarca belirlenmesi anlamındadır.
- ▶ **Epistemoloji (bilgi bilim/teorisi)**: Bilgiyle ilgili problemleri araştırarak, bilginin doğasını, tipini, kaynağını, doğruluğunu ve sınırlarını ele alır. Ne bilinebilir? Nasıl bilinebilir? Sorularını sorar.
- ▶ **Metodoloji (yöntem bilim/teorisi)**: bilgi elde etme sürecinde izlenen yolları, kullanılan teknikleri, bilgiyi doğrulama ve yanlışlamayı konu edinerek, bilimsel araştırmayı yönlendiren ve bir sonuca götüren tüm ilke, süreç ve işlemleri kapsamaktadır.

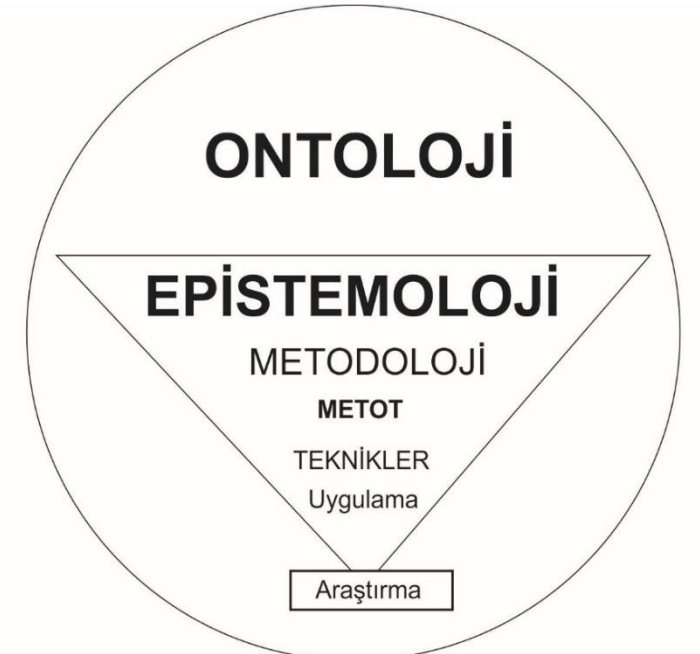
Paradigma ve bileşenleri

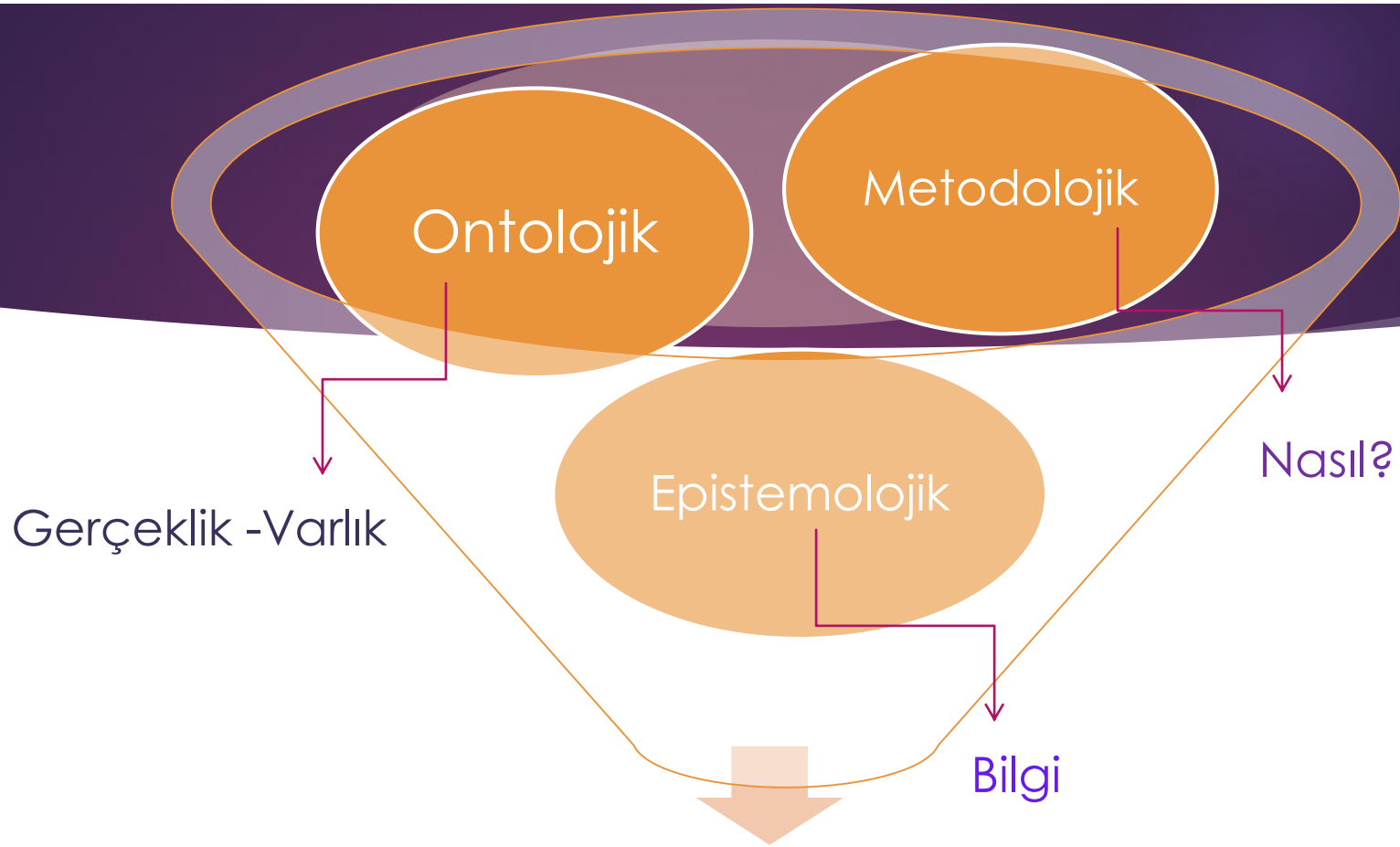
Paradigma: Bilim anlayışı, dünyaya bakmanın farklı yolları (toplumsal gerçekliği gözlemenin, ölçmenin ve anlamamanın yolları)

Şekil: Buzdağı Örneğinde Paradigma ve Sayıltıları

Ontoloji: Varlık kuramı: Gerçekliğin/varlığın doğası
Epistemoloji: Bilgi kuramı: Bilginin kaynağı/doğası
Metodoloji: Bilgiye nasıl ulaşılacağı: Yöntem bilim

Bilimsel Paradigma

Epistemik topluluk bilimin ne olması gerektiği ve bilimsel bilgiye nasıl ulaşılacağını gösteren bir dizi temel kabullerden/sayıtıllardan oluşmuştur.

Tablo 1. Paradigmayı Biçimlendiren Temel Sayılıtlar (2)

Ontolojik (varlığa dair) Sayılıtlar	Epistemolojik (bilgiye dair) Sayılıtlar	Metodolojik (yönteme dair) Sayılıtlar
Gerçekliğin kaynağı/doğası nedir? Gerçekliğin doğası nedir? Olgular arasındaki ilişkiler nasıldır? İnsanın doğası nedir? Toplumun doğası nedir? Birey-toplum/yapı ilişkisinin doğası nedir? (Son üçü, sosyal bilimlere ait)	Bilginin kaynağı/doğası nedir? Ne kadar bilebiliriz? Bilim nedir? Bilim ve diğer bilgi bağları arasında nasıl bir ilişki vardır? Bilgi edinmenin amacı nedir? Bilen ve bilinen arasındaki nasıl bir ilişki vardır?	Araştırmanın amacı nedir? Araştırma yöntemi nasıl olmalıdır? Araştırmacının rolü nedir / ne olmalıdır? Değerlerin rolü nedir? (*) Araştırma raporunun dili nasıl olmalıdır? (**) (Son iki sayılıttan birincisine aksiyolojik* sayıltı, ikincisine ise retoriksel** sayıltı da denilmektedir)

- Paradigma değerlendirilirken; ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sayılıtlar ayrı hücrelerde değil; aynı pota içinde ele alınmalıdır.
- Ontolojik sayılıtlar, epistemolojik ve metodolojik sayılıtların kaynağıdır.
- Bu bağlamda sosyal bilimciler ce coğrafyacılara paradigmanın sadece teori veya metoduyla değil, tüm bileşenleriyle bütünlüklü şekilde çalışmalarını temellendirmelidir.
- Ontolojisiz bir epistemoloji değil, her üç kabulün birlikte ele alındığı bir çerçeve gereklidir.

Kuhn ve Paradigma

- ▶ Thomas Kuhn'a göre bilimsel teoriler aslında paradigmalardır.
- ▶ Paradigmalar, farklı dünya görüşleri ve yerleşik düşünce kalıplarıdır
- ▶ Bu modelleri olaylarla karşılaştırmak için kullanırız. Bu nedenle onların doğru ve yanlışlıklarından söz edilemez.
- ▶ Newton'un mekaniği, Copernicus'un güneş merkezli sistemi ya da herhangi bir kuram paradigma olabilir.
- ▶ Kuhn'a göre **Paradigma**, bir bilim çevresine belirli bir süre için model problem ve çözümler temin eden evrensel nitelikteki başarılarıdır.
- ▶ Paradigma, olaylarla karşılaştırılan kuramsal-kavramsal sistemlerdir.
- ▶ Örneğin, Newtoncu paradigma, iki yüzyıl sonra yerini başka kavramsal sisteme, **kuantum (görelilik kuramı)** paradigmasına, terk etmiştir. Yani Newton mekaniği yanlış olduğu ya da yanlışlandığı için değil; olayları **açıklamada yetersiz kaldığı için terk edilmiş bir paradigmadır.**

- ▶ **Disipliner matris:** Bir bilimsel topluluğun üyelerince paylaşılan inanç, değer, teknik gibi niteliklerin oluşturduğu küme.
- ▶ Yeni paradigma, ortaya çıktıktan sonra, önceki paradigmayı benimseyen bilim topluluğu tarafından tepkiyle karşılaşır.
- ▶ Bir paradigma hiçbir zaman kendini rakiplerine ikna yoluyla kabul ettiremez.
- ▶ Geçerli paradigmanın yerini bir diğerinin alması “devrim”dir. Bu bilimsel gelişme sürecidir. «aynı fotoğraf makinası ile farklı görüntüleri yakalama»
- ▶ **Bilimsel devrim:** bir paradigmanın yerini tamamen veya kısmen başka bir yeni paradigmanın alması

Kuhn'un paradigma modeli

- ▶ Olağan bilim-normal bilim
- ▶ Bunalımlar: olağandışı bilim
- ▶ Bilimsel devrim
- ▶ Yeni olağan bilim
- ▶ Yeni bunalımlar
- ▶ Bilimsel devrim

- **Paradigmanın temel fonksiyonu:**
- **Örneklik yaratma:** disiplin içindeki bilimcilere somut problem çözüm modelleri sunmak. Takip edilmesi gereken araştırma pratikleri/rehberi:
- *Tipik bir örnek veya mükemmel bir model olarak hizmet eden bir şey/örnek/model. Ör. Bölgesel monografyalar tipik bir model/örnekliktir.*

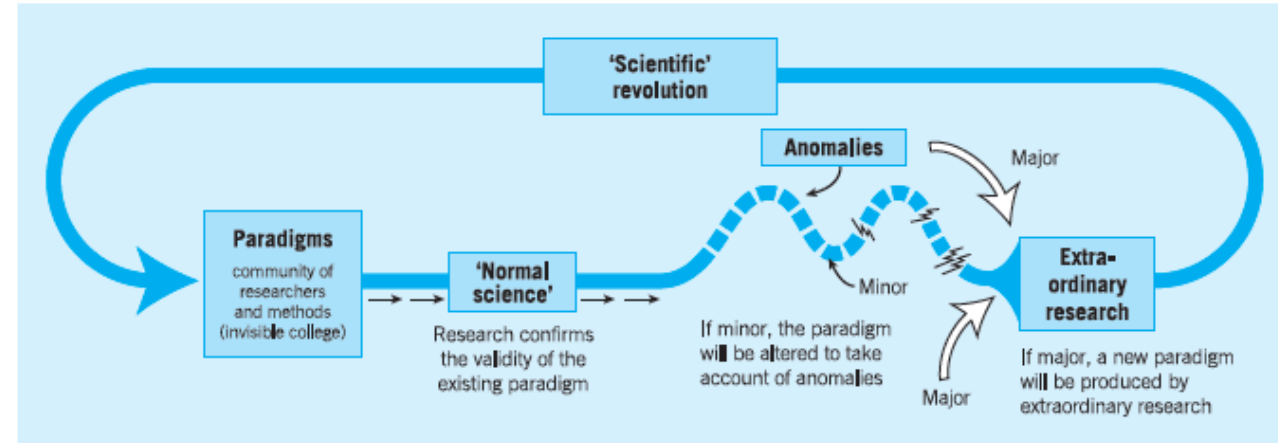

Figure 3.1 Scientific revolutions: picturing Kuhn's model of their structure

3 tür yaklaşım veya üç tür bilim

▶ **Ampirik-analitik bilim/yaklaşım**

- ▶ Bilginin kaynağı deneye, duyu ve gözleme dayalı
- ▶ Doğal/Pozitif bilimleri kapsar
- ▶ Açıklamayı hedefler
- ▶ Nedensellik temel ilkedir
- ▶ Kural, yasa koymayı, genelleştirmeyi benimser
- ▶ Değer yargısı içermez, yansız, tarifsiz ve objektiftir

▶ **Yorumlayıcı bilim/yaklaşım**

- ▶ Anlama veya yorumlamanın incelenmesidir
- ▶ Beşeri/sosyal bilimleri kapsar

▶ **Eleştirel bilim/yaklaşım**

- ▶ Toplumların işleyişi sağlayan temel kuralları esas alır
- ▶ Eleştirel teoriye dayalıdır

	<i>POZİTİVİZM</i>	<i>YORUMLAYICI SOSYAL BİLİM</i>	<i>ELEŞTİREL SOSYAL BİLİM</i>
NEDEN ARAŞTIRMA YAPMALI?	Doğa yasalarını keşfetmek, kestirim yapmak ve olayları kontrol edebilmek için	Anamlı toplumsal eylemleri anlamak ve betimlemek için	Söylenceleri yıkmak , toplumsal düzeni değiştirmek için
TOPLUMSAL GERÇEK NEDİR? NASILDIR?	Ezelden beri var olan düzen/model → Gerçek nesneldir (objektif gerçek)	İnsanlar arası etkileşimle yaratılır → Gerçek özneldir , sübjektif gerçek	Çelişkiler ile doludur; içinde gizli yapılar vardır
İNSAN DOĞASI NASILDIR?	Çıkarıcı & akılcı (rasyonel)	Anlam yaratan toplumsal varlık	Yaratıcı, değişebilir, uyum sağlayabilir; potansiyelinin bilincinde değil; yanılgı, hayaller ve sömürü tuzağında
ORTAK DUYU NEDİR? BİLİMSEL DEĞERİ ?	Bilim kadar geçerli değildir	Günlük yaşamın güçlü kuramları	Erki ve nesnel koşulları gizleyen yanlış inançlar

	<i>POZİTİVİZM</i>	<i>YORUMLAYICI SOSYAL BİLİM</i>	<i>ELEŞTİREL SOSYAL BİLİM</i>
KURAM NEDİR?	Mantıklı, tündengelimci, ilişkili tanımlar, aksiyomlar ve yasalar sistemi	Bir kümenin anlam sisteminin yaratılışının ve sürdürülüşünün betimlemesi	Gerçek koşulları açığa çıkaran bir eleştiri
GERÇEK AÇIKLAMA NEDİR? NASIL OLUR?	Olgulara dayanır; yasalarla mantıksal bağı kurulabilir → nesnel	İncelenen kişilere göre doğru, gerçek olandır → öznel	İnsanlara, dünyayı değiştirmek için gereken araçları sağlar
İYİ KANIT NEDİR?	Kesin , hassas, ölçülebilir , yinelenabilir gözlemlere dayanır	Akışkan toplumsal etkileşimlerin bağlamına gömülüdür → yorum	Belirli bir değerler, kuram ve anlam çerçevesindeki olguların yorumu
DEĞERLERİN (DEĞER YARGISININ) BİLİMDEKİ YERİ ?	Bilimde değer yoktur ; değerler yalnızca araştırma konusunun seçimini etkiler	Değerler araştırmanın içsel parçasıdır	Tüm bilimlerin başlangıcında bir değer yargısı , tavır alış vardır

Teori nedir?

- Teori, bilimsel anlamda, anlık düşüncelerden ziyade **organize ve örüntülü/desenli fikir kümelerini** ifade eder.
- Dünyanın karmaşıklığına çözüm bulmak, onu düzenlemek ve öncelik haline getirmek, bir teorinin ortaya çıkış noktası olabilir.
- Teoriler, zihinlerimizde var olan ve başkalarıyla paylaştığımız dünyayı düzenleme yoludur.
- Cresswell, teori için “Lens” metaforunu kullanır ve teorinin de lensler gibi bazı şeyleri daha «net görmemize yardımcı olduğunu» söyler. Böylelikle teori ile algılanan ve deneyimlenen dünya, “yorumlanmış bir dünyaya” dönüştürülür.
- Gerçekleri sunmak için teorilere ihtiyacımız vardır. Bu yüzden, teori, en temel haliyle, ham deneyimin ve “empirik gerçeklerin” çokluğunu düzenlemenin bir şeklidir.

- Teorinin anlamı, teorinin ortaya çıktığı bağlama bağlıdır.
- Ne ki farklı teori türleri ve anlayışları vardır. Beşeri ve fiziki coğrafyacılar teoriden bahsetme biçimlerinde kesinlikle farklıdırlar.
- Teorilerin boyutları da değişkendir. Marksizm gibi birçok farklı meseleye cevap arayan genel/makro teoriler yanında, mekânsal bilim gibi nispeten spesifik bir bilim alanı odaklı özel teorilerde mevcuttur.
- Teoriler kimi zamanda politiktir. Kuşkusuz eleştirel sosyal teori gelenekleri sadece dünyayı anlamak için değil, Marx'ın önerdiği gibi değiştirmeyi de istemiştir.
- Teoriler, sağlam temellere dayandığında, hayatları değiştirebilir ve sosyal dönüşüme doğru pozitif bir güç haline gelebilir.

Teoriler neden önemlidir?

- Cresswell'e (2013) göre teori(ler), coğrafi araştırmayı en az 4 farklı açıdan şekillendirmektedir.
- İlk olarak teoriler **ne çalışacağımızı** etkilemektedir. Buna göre; örneğin kamusal alanların yapılandırılmasına ilişkin incelemeler teorinin kamusal anlamını tartışmaya açıp şekillendirirken, konutların mikro alanlarını çalışma konusu olarak ele alanlar için feminist teorilerin varlığı söz konusudur.
- İkinci olarak teoriler, çalışmamıza **neleri dahil edip ve neleri göz ardı etmemiz gerektiği** konusunda yaptığımız seçimleri belirlemektedir. Örneğin bir iç mekanı çalışmasında nelere odaklanacağımızın tespiti, hangilerinin görmezden gelinebileceği saptanması gibi.
- Üçüncü olarak teoriler, **bilgi toplama konusunda** yaptığımız seçimleri etkilemektedir. Burada teorinin metodoloji ve epistemoloji ile bağlı olduğu ve çalışmada veri/bilgi toplama yönteminin nicel mi yoksa gözleme dayalı olacağı veya varsa konuyla ilgili araştırma yapılabilecek arşiv materyalinin olup olmadığı gibi pratik meseleler ele alınmaktadır. Yöntemin seçimi ve kendisi başlı başına teorik bir konudur.

- Dördüncü ve son olarak teoriler, yapılan araştırmanın başkalarına ***sunulma biçimini*** etkilemektedir. Örneğin sonuçlar hangi dergide basılacak, ne tür grafikler kullanılacak gibi.
- Dolayısıyla **teori, coğrafi araştırmanın tüm aşamalarında yer almaktadır. Teori her yerdedir; yaptığımız her şeyde vardır. Teori olmadan, yaşam (sadece coğrafya değil) kaos olurdu.**
- Bu bağlamda tüm coğrafi araştırmalar, aksini iddia edenler olsa bile, daima teori ve felsefe ile şekillenir. Hiçbir teoriye sahip olmadığını iddia edenlerin bile aslında teorileri vardır ama farkında değildirler, dolayısıyla yok olduğunu söyleyenler basitçe sadece hayal görürler.

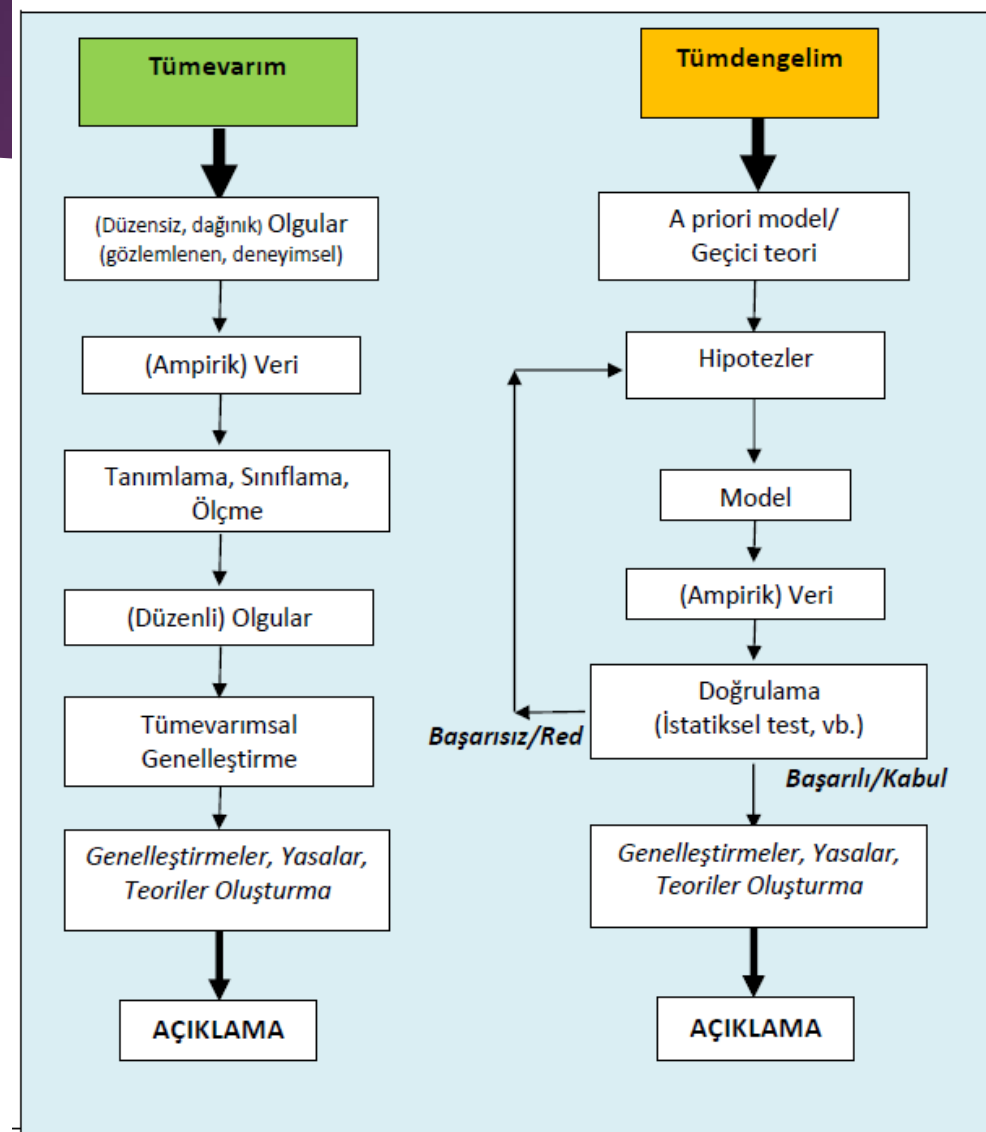
Özetle teori/kuram

- ▶ Özetle, bir teori ya da kuram, araştırılan bir konu ya da toplumsal olgular hakkında varsayımlar, kavramlar ve ilişkiler/bağlantılardan oluşan kompleks bir bütünün ana hatlarını çizerek belirli bir ilişkinin neden var olduğunu ya da olmadığını ortaya koyan çerçevelerdir.
- ▶ Teori/kuram, belirli bir konuya nasıl yaklaşacağımızı belirler.
- ▶ Buna göre teori ya da kuram;
 - ▶ Konuyu ele alırken **hangi**
 - ▶ **kavramları**,
 - ▶ **Varsayımları** ve
 - ▶ **sınıflamaları** ele alacağımızı, kabul edeceğimizi söyler,
 - ▶ Ayrıca **hangi ilişkilere ve bağlantılara** bakacağımızı söyler.

Kısacası teori/kuram, **kavramlardan, varsayımlardan, sınıflamalardan ve ilişkilerden** oluşan 4 temel öğeye sahiptir.

Yöntem:

Tümevarım (indüksiyon) vs tümdengelim (dedüksiyon)

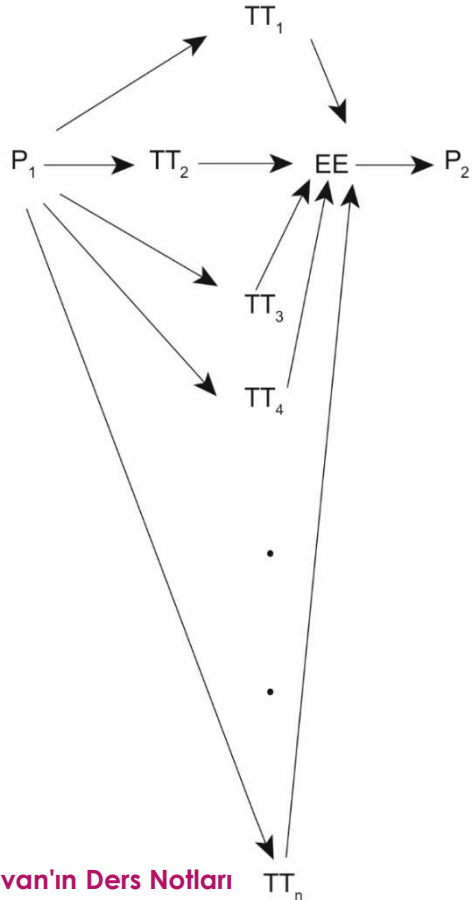
Tümevarım: Gördüğüm tüm kuğular beyazdır, o halde tüm kuğular beyazdır

Tümdengelim: Doğrulama vs yanlışlama

POPPER: Eleştirel akılcılık, hipotetik- tümdengelimsel yöntem ve yanlışlama

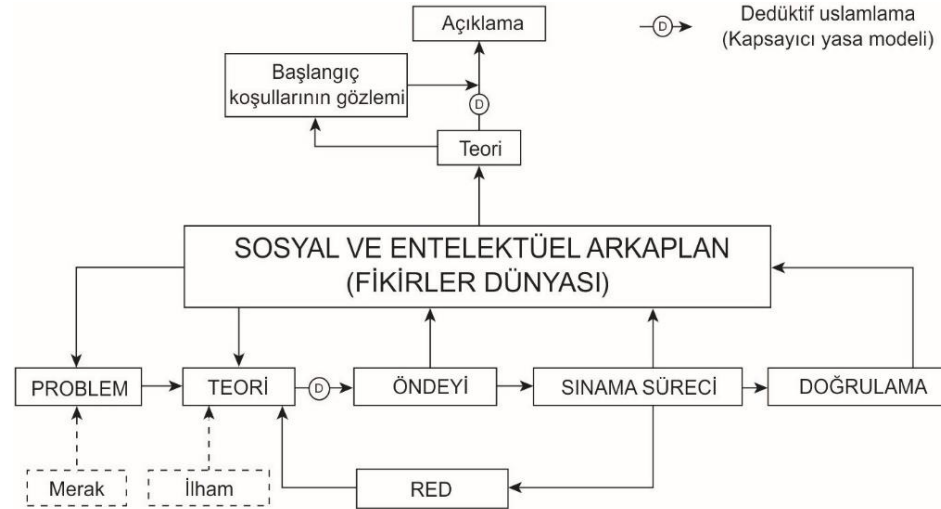
(a) $P_1 \longrightarrow TT \longrightarrow EE \longrightarrow P_2$

(b)

3 temel ilke:

- 1. Yanlışlama:** evrensel önermeler ve teoriler yalnızca reddedilebilir, doğrulanamaz
- 2. Eleştiri:** bilimsel bilgi sadece eleştiri, hata ve sorgulamaya açık olduğunda gelişir.
- 3. Sınır koyma:** bilimsel önermeler deneysel olarak test edilebilir olmalıdır.

Popperci eleştirel akılcılık

	Dedüksiyon	İndüksiyon	Abdaksiyon
Teori (derin yapı)			↑
Empirik kurallar ve yasalar	↓	↑	↔
Empirik veriler	↓		↔

İdiografik vs Nomotetik

► **Nomotetik Bilimler/yaklaşımlar:** *yasa koyucu* bilimler (genelin bilimi)

1. Genel, zorunlu (apodiktik) yargılarla çalışırlar.
2. Genelin bilgisine yönelirler.
3. Gerçeğin aynı kalan, tekrar eden formunu dikkate alırlar.
4. İde (doğa yasası) peşindedirler; bilgisel amaçları yasalara ulaşmaktır.
5. Soyutlamacı bir tutumla çalışırlar.
6. Nomotetik çalışırlar; yasalar ortaya koymak isterler.
7. Yasa bilimcidirler.
8. Konuları doğadır.

► **İdiografik Bilimler/yaklaşımlar:** *Biricik-özgöl*, *tekil olguların tasviri ve tarihsel izahı*, bir defalık olanı anlayıcı bilimler (tikelin bilimi)

1. Tekil, yalın yargılarla çalışırlar.
2. Özgöl olanın bilgisine yönelirler.
3. Gerçeğin bir defalık, tekrar etmeyen, bir anlık içeriğini dikkate alırlar.
4. Tekil bir durum, şey, olay peşindedirler. Bilgisel amaçları bir defalık hallerin bilgisine ulaşmaktır.
5. Görüye, sezgiye, empatiye ve anlamaya dayalı bir tutumla çalışırlar.
6. İdiografik çalışırlar; tekil ve tekrar etmeyi anlamak isterler.
7. Olay bilimcidirler.
8. Konuları insan, tarih ve kültürdür.

